

ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՀԱՐՋԵՐ

(գիտական հոդվածների ժողովածու)

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

**ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ**

(գիտական հոդվածների ժողովածու)

Երևան
«ԱՍՈՂԻԿ»
2016

ՀՏԴ 159.923
ԳՄԴ 88.37
Ա 597

*Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
փիլիսոփայության և հոգեբանության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի երաշխավորմամբ*

Գրախոս՝
հոգեբանական գիտությունների դոկտոր
ՌՈՒԲԵՆ ՆԱՂԴՅԱՆ

Գիտական խմբագիր՝
հոգեբանական գիտությունների թեկնածու
ՆԱՐԻՆԵ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Անձի հոգեբանության տեսական և կիրառական հարցեր (գիտական
Ա 597 հոդվածների ժողովածու). - Եր.: «Ասողիկ» հրատ., 2016.- 280 էջ:

Սույն ժողովածուում ներկայացված են ԵՊՀ Անձի հոգեբանության ամբիոնի դասախոսների, ասպիրանտների և մագիստրոսների հոդվածները: Ժողովածուում ընդգրկվել են անձի հոգեբանության հիմնահարցերին վերաբերող տեսական և կիրառական բնույթի հոդվածներ: Դիտարկվում են անձի ձևավորման և կայացման գործում զարգացման, սոցիալական, մշակութային և էքզիստենցիալ խնդիրներ:

Հոդվածների ժողովածուն կարող է օգտակար լինել անձի հոգեբանության ոլորտով հետաքրքրված մասնագետների և ուսանողների համար:

ՀՏԴ 159.923
ԳՄԴ 88.37

ISBN 978-9939-50-308-0

© Երևանի պետական համալսարան, 2016
© Խաչատրյան Ն. (խմբ.), 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ 5

ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

Նարինե Խաչապրյան

ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԼՅՍՕՐ. ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ ԵՎ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ..... 9

Սվեդրյանա Հարությունյան

ՆԱՐԱՏԻՎ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ, ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ 16

ԱՆՁ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Լիլիթ Գարգրյան

ՍԵՓԱԿԱՆ ՏԱՐԻՔԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆ ՈՒ ԴՐԱ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆԻՔԸ ՀԱՍՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ 33

Իրինա Խանամիրյան

ԾՆՈՂԱԿԱՆ ՀՐԱՀԱՆԳՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱՆԱՑԻՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՎՐԱ..... 42

Էլենորա Զաքարյան, Մարինե Միքայելյան

ՓՈԽՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ԲԱԶՄԱԲՆՈՒՅԹ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԻՔՆԵՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ 49

Սոսե Խաչիբաբյան

ՍՏԵՂԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ ԿՐՏՍԵՐ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՏԱՐԻՔՈՒՄ 61

Մանե Տոնոյան

ԾԵՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ՄԻՋԻՆ ՀԱՍՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ 68

Կարինե Հարությունյան

ՆԿԱՐԻ ԴԵՐԸ ԵՎ ՊԱՏԿԵՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ 77

Արմինե Հայրապետյան, Լիլիթ Գարգրյան

ԿԱՊՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿԻ ԵՎ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԿԱՊՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՔՈՒՄ..... 84

ԱՆՁ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Աննա Հակոբջանյան

ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ՎԱՐՔԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ 97

Լիանա Սարգսյան, Սվեդրյանա Հարությունյան

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ԿՈՂՄՆՈՐՈՇԻՉՆԵՐԻ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԿԱՊՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 113

Լիլիթ Ավերիսյան, Սոնա Մանուսյան

ԿԱՄԱՎՈՐԻ ՕԳՆՈՂԱԿԱՆ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐՆ ԱՆՁԻ
ՆՈՒՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔՈՒՄ 128

Քնարիկ Առաքելյան

ԱՆՁԻ ՁՈՎԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ
ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐ..... 145

Մարիաննա Գևորգյան, Նարինե Խաչատրյան

ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՅՆ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ
ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ
ՇՐՋԱՆՈՒՄ..... 153

Անժելա Աֆյան, Նարինե Խաչատրյան

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՎԱՐՔԻ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 163

ԱՆՁ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Սոնա Մանուսյան

ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ
ԸՄԲՈՆՈՒՄԸ..... 179

Նվարդ Գրիգորյան, Աննա Հակոբջանյան, Մերի Գրիգորյան

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՍԱՅՎԱԾՔՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՄՈՋՄՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐ..... 193

Ասպրիկ Սերոբյան

ԱՆՁՆԱՅԻՆ ԳԾԵՐ ԵՎ ԱՌԻՏՈԿԱՐԾՐԱՏԻՊԵՐ. ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԵՐԻ, ՀՈՒՅՆԵՐԻ ԵՎ ԱՍՈՐԻՆԵՐԻ
ՕՐԻՆԱԿՈՎ..... 210

Անուշ Մկրտչյան

ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ
ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ..... 227

Անի Մովսիսյան, Նարինե Խաչատրյան

ՈՐՈՇ ԱՆՁՆԱՅԻՆ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ՏԱՐԲԵՐ ՄՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՈՒՄ ԱՆՑԱԾ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ 238

ԱՆՁ ԵՎ ԷՔԶԻՍՏԵՆՑԻԱԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Լուսինե Աղաբեկյան

ՄԱՀՎԱՆ ՀԵՏ ԲԱԽՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԷՔԶԻՍՏԵՆՑԻԱԼ
ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅՈՒՆ 257

Նարինե Աղամյան, Իրինա Խանամիրյան

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՄԱՅՐԵՐԻ
ԱՐԺԵՄԱՍՏԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ..... 263

Կարինե Գրիգորյան

ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՄԱՀՎԱՆ ՎԱԽԻ ՖԵՆՈՄԵՆՈԼՈԳԻԱՆ. ՏԱՐԲԵՐ
ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 273

ՍՏԵՂԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ ԿՐՏՍԵՐ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՏԱՐԻՔՈՒՄ

Սոսե Խաչիբաբյան

Ժամանակակից աշխարհում՝ հարափոփոխ տեղեկատվական դարաշրջանում, ավելի ու ավելի է արդիականանում չկրկնվող, նոր գաղափարների, թարմ և ստեղծագործ մտքերի և այս ամենը կրող անհատների պահանջը: Այսպիսի անհատներին ընդունված է անվանել *ստեղծարար*, իսկ երևույթը՝ *ստեղծարարություն*:

Սույն հոդվածը նվիրված է մասնավորապես մանկական ստեղծարարության և ստեղծագործական մտածողության առանձնահատկություններին, զարգացման օրինաչափություններին և մեխանիզմներին՝ հաշվի առնելով այն գաղափարը, որ «ստեղծարարություն» երևույթն անժխտելիորեն իր արմատներն է ունենում դեռևս մանկական տարիքից:

Հոդվածում փորձ է արվում, ուսումնասիրելով մասնագիտական գրականության մեջ առաջարկվող մոտեցումները, վերհանել այն գործոնները, որոնք նպաստում են ստեղծարարության զարգացմանը կրտսեր դպրոցական տարիքում:

Կրտսեր դպրոցական տարիքի ընտրությունը փորձել ենք հիմնավորել այն փոփոխություններով, որ կրում է երեխան այս տարիքային փուլում: Հենց այս տարիքում են տեղի ունենում իրականության հետ հարաբերությունների վերակառուցումը, առաջատար գործունեության փոփոխությունը, ինտենսիվ ինտելեկտուալ զարգացումը և այլ էական տեղաշարժեր: Միաժամանակ, երեխան պահպանում է իրեն բնորոշ մանկական շատ գծեր՝ անմիջականությունը, վարքի, հույզերի, մտքերի ինքնաբերականությունը: Ընդհանուր զգայունությունն իրականության գործոնների նկատմամբ համատեղվում է մտածողության նոր, առավել տրամաբանական ընթացքի, ռեֆլեքսիայի և այլ հոգեկան գործընթացների նորագոյացությունների հետ: Կրտսեր դպրոցական տարիքի գրաված տեղին և տարիքային կարևոր առանձնահատկություններին կանդրադառնանք ստորև:

Մինչ այդ, նախ փորձենք գտնել «ստեղծարարություն» տերմինի սահմանումը: Ըստ փիլիսոփայական բառարանի՝ ստեղծարարությունը կամ «կրեատիվությունը» (լատ.՝ *creo* - ստեղծել, արարել) ստեղծելու, ստեղծագործական ակտի կարողությունն է, որը հնարավորություն է տալիս նայել որևէ խնդրի նոր, բոլորովին այլ հայացքով: Ստեղծագործական ընդունակությունները կարող են դրսևորվել անհատների մտածողության մեջ, նրանց աշխատանքային գործունեության արդյունքներում [9]:

Վերջին շրջանում ստեղծագործությունն ավելի հաճախ դիտարկվում է որպես հոգեկան ակտիվության ձև, որպես ունիվերսալ ընդունակություն, որն ապահովում է տարբեր բնույթի գործունեության տեսակների հաջող իրագործումը: Հոգեբանական հետազոտություններում ստեղծարարությունը բնութագրվում է անհատի ինտելեկտուալ և անձնային առանձնահատկությունների համախմբով, որոնք նպաստում են առանձնահատուկ մտքերի հղացմանը և դրանց յուրօրինակ լուծումների հայտնաբերմանը: Ստեղծարարությունը, այսպիսով, հնարավոր է դառնում դիտարկել որպես անհատի ինտելեկտուալ և անձնային առանձնահատկությունների համախումբ, որ բնորոշ է շատ անձանց [3, 4]:

Ստեղծագործությունը՝ առհասարակ, իսկ մանկական ստեղծագործությունը՝ մասնավորապես, դարեր ի վեր հետաքրքրել է մարդուն և գիտական աշխարհում հիմք է դարձել բազմաթիվ հետազոտությունների: Այսպիսի հետաքրքրությունը պայմանավորված է նրանով, որ ստեղծագործությունն արտահայտում է անձի տարբեր ոլորտներ՝ հուզական, ճանաչողական, անձնային և այլն: Այսօր ևս այս հարցը չի կորցրել արդիականությունը, և տարբեր գիտական ուղղությունների առջև դրված է ոչ միայն ստեղծագործության, նրա ձևերի, միջոցների ուսումնասիրությունը, այլև մարդու ստեղծագործական պոտենցիալի վերհանումն ու դրա համար համապատասխան սոցիալական միջավայրի ապահովումը, այլ կերպ ասած՝ ստեղծարարության ձևավորումն ու զարգացումը:

Պ. Գալպերինի, Վ. Դանիլովայի, Զ. Կալմիկովայի գիտական հետազոտությունները փաստում են, որ ստեղծարարությունը նպաստում է ընդհանուր զարգացմանը՝ ձևավորվում է հուզական ոլորտը, կատարելագործվում է մտածողությունը, երեխան դառնում է ընկալունակ արվեստի և գեղեցիկի նկատմամբ, իսկ գեղագիտական տպավորությունների բացակայությունը մանկության տարիներին երբևէ դժվար է փոխհատուցվում [մեջբերվում է ըստ 4]:

Վ. Դրուժինինի, Դ. Բոգոյավլենսկայայի աշխատանքների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ կրտսեր դպրոցական տարիքում ստեղծարարության զարգացման կարևորագույն մեխանիզմները հետևյալներն են՝

- կրտսեր դպրոցականների տարիքային նորագոյացության խոսքային և պատկերավոր ստեղծարարության հետ ստեղծարարության կապը,
- կոգնիտիվ և անձնային բնութագրերի, դպրոցականի վարքի առանձնահատկությունների հետ ստեղծարարության կապը,
- ստեղծարարության և գործունեության արդյունքների կապը (տվյալ դեպքում՝ ուսումնական գործունեության) [3, 4]:

- Երբ մենք փորձում ենք բացատրել՝ ինչո՞ւ են նույն սոցիալական իրավիճակում գտնվող երկու մարդիկ հասնում էականորեն տարբեր նվաճումների և հաջողությունների, մենք դիմում ենք «ընդունակություն» հասկացությանը: Նույն եզրույթով մենք մեկնաբանում ենք նաև ստեղծարարության կողմերից մեկը՝ ստեղծագործական ընդունակությունները:

Ընդունակությունների խնդիրը հիմնարար մշակում է ստացել Ս. Ռուբինշտեյնի աշխատանքներում: Ի սկզբանե ընդունակություն հասկացությունը Ս. Ռուբինշտեյնը մեկնաբանում էր որպես որոշակի գործունեությանը համապատասխանություն: Նա կարծում էր, որ ընդունակությունների մասին մեզ թույլ է տալիս դատել նոր գործունեության տեսակը հեշտությամբ յուրացնելու, ինչպես նաև գործունեության մի տեսակից մյուսին առանց հատուկ ջանքերի անցնելու կարողությունը: Ըստ հեղինակի՝ ընդունակությունն անձի բարդ, համակցված գոյացություն է [8]:

Վերլուծելով ընդունակությունները ստեղծագործության և ստեղծարարության համատեքստում՝ պետք է նշել, որ շատ երեխաներ՝ կախված անձնային առանձնահատկություններից, մտածողության յուրահատկությունից և սոցիալական միջավայրից՝ կենտրոնացած են ավելի շատ ոչ թե պատրաստի լուծումներ գտնելու, մտածողության կաղապարներից օգտվելու, այլ նորանոր փորձարկումների, նորը ստեղծելու ձգտման վրա: Ընդունված է համարել, որ հենց այսպիսի երեխաներն ունեն առավել շատ նախադրյալներ իրենց ստեղծագործական ներուժի զարգացման համար: Կարելի է առանձնացնել 4 հիմնական փուլ, որոնցով անցնում է երեխան ընդունակությունների զարգացման ճանապարհին [1].

1. *Խաղային փուլ*. այս փուլում ծնողները հանդիսանում են նմանակման օբյեկտ, իսկ երեխաներն ամեն ինչում կրկնօրինակում են նրանց վարքը: Այս փուլը համընկնում է նախադպրոցական տարիքի հետ:
2. *Անհատականության փուլ*. այս փուլը սովորաբար համընկնում է դպրոցական տարիների հետ, թեև կան երեխաներ, որոնց ընդունակություններն արտահայտվում են շատ ավելի վաղ շրջանում: Այս շրջանում, երբ երեխան հաճախում է ինչ-որ խմբակ, սկսում են դրսևորվել նրա անհատական ընդունակությունները: Այս փուլում մեծ դեր է խաղում ուսուցիչը կամ մարզիչը, որը զբաղվում է երեխայի ընդունակությունների վերհանմամբ և զարգացմամբ: Այս փուլում սովորաբար երեխան արդեն ձգտում է աշխատել և հասնել բարձր արդյունքների:

3. *Աճի փուլ.* այս փուլում երեխան ավելի ու ավելի է զարգացնում իր ընդունակությունները մանկավարժի օգնությամբ, իսկ ծնողները դառնում են զուտ «հանդիսատեսներ»:

4. *Վարպետության փուլ.* այս փուլում արդեն դեռահասը, եթե նա իսկապես ունի համապատասխան տաղանդներ, առաջ է անցնում իր հասակակիցներից և իր ընտրած ոլորտում հասնում է վարպետության մակարդակի: Այս փուլն, իհարկե, հազվադեպ է հանդիպում, և քչերն են հասնում այսպիսի բարձունքների [նույն տեղում, էջ 102]:

Վերոնշյալի համաձայն կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխան անհատականության փուլում է, ուստի երեխայի հետ աշխատող մասնագետները առավել շատ ուշադրություն պետք է հատկացնեն նրա ընդունակությունների անհատական դրսևորումներին:

Ստեղծարարության զարգացման կարևոր փուլերից մեկը մտածողության կարծրատիպերից դուրս գալն է, մտածողության յուրօրինակությունը, որը թույլ է տալիս մտովի կապել հեռավոր, իրար հետ ակնհայտ կապ չունեցող երևույթները:

Համաձայն Դ. Բոգոյավլենսկայայի փորձարարական տվյալների՝ ստեղծագործական ընդունակությունների զարգացումը գծային ընթացք չի ունենում, այլ իր զարգացման մեջ ունենում է երկու պիկային շրջան, որոնցից մեկը տասը տարեկանում է (համապատասխանում է կրտսեր դպրոցի 4-րդ դասարանին), իսկ մյուսը պատանեկան տարիքում է: Ընդ որում, հեղինակը նշում է, որ ժամանակակից դպրոցի և ուսումնական համակարգի կենտրոնացումն արդյունքի վրա բացասաբար է անդրադառնում երեխաների որոնողական ակտիվության և հետևաբար՝ ստեղծագործ մոտեցումներ գտնելու վրա [2]:

Որպեսզի առավել հստակ հասկանանք կրտսեր դպրոցական տարիքում ստեղծարարության զարգացման «հնարավորությունների շրջանակը», անդրադառնանք կրտսեր դպրոցական տարիքի հոգեբանական առանձնահատկություններին:

Կրտսեր դպրոցական տարիքը, ինչպես յուրաքանչյուր տարիքային փուլ, ունի իր ուրույն դերն անձի ձևավորման և զարգացման մեջ: Կրտսեր դպրոցական տարիքը մանկության կարևորագույն շրջաններից է, որն ընդգրկում է երեխայի կյանքի 6-7 տարեկանից մինչև 9-10 տարեկան հասակը, որը համապատասխանում է նրա ուսուցմանը տարրական (1-4-րդ) դասարաններում:

Կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխայի հոգեբանական հիմնական նորագոյացություններն են՝

- գործողությունների կամաձնությունը,

- դրանց ներքին բնույթը (մտավոր պլանի առկայություն),
- ռեֆլեքսիան, որը թույլ է տալիս օբյեկտիվորեն վերլուծել սեփական դատողություններն ու արարքները [6, 7]:

Կրտսեր դպրոցական տարիքում զգալի տեղաշարժեր են կատարվում երեխայի իմացական գործընթացների ոլորտում. գերիշխող է դառնում մտածողությունը, որն աստիճանաբար ձեռք է բերում վերացական և ընդհանրացված բնույթ: Զգալի փոփոխություններ են կրում նաև գրավոր և բանավոր խոսքը, հիշողությունը (որը զարգանում է 2 ուղղությամբ՝ կամաձևության և իմաստավորվածության), կամաձին ուշադրությունը (10-20 րոպե կարող է կենտրոնացնել ուշադրությունը) [5, 6, 7]:

Բազմաթիվ փոփոխություններ է կրում նաև կրտսեր դպրոցականի անձնային ոլորտը. 7-11 տարեկանում երեխան սկսում է հասկանալ, որ ինքն անհատականություն է, որն, անկասկած, ենթարկվում է սոցիալական ազդեցություններին, բայց և միաժամանակ պահպանում է իր յուրահատկությունը:

Կրտսեր դպրոցական տարիքում զգալի փոփոխություններ են կրում նաև երեխայի հույզերն ու զգացմունքները: Դպրոցում երեխան յուրացնում է ոչ միայն գիտելիքներ, այլև տարբեր պատմությունների, հեքիաթների միջոցով, որոնք կարդում և մեկնաբանում է ուսուցիչը, նա սովորում է շրջապատող աշխարհի տարբեր երևույթներին տալ համապատասխան հուզական-արժեքային գնահատական: Որքան շատ է կրտսեր դպրոցականը ծանոթանում արտաքին աշխարհին, այնքան բարդ և բազմաբնույթ են դառնում նրա հույզերն ու զգացմունքները [6]:

Ինչպես նշվեց, կրտսեր դպրոցական տարիքը համընկնում է մտածողության բուռն զարգացման հետ, որն, իր հերթին, գերիշխող դեր է գրավում ճանաչողական գործընթացների համակարգում: Հենց այս տարիքում, երբ ուսումնական գործընթացը համարվում է առաջատար գործունեության տեսակ, ուսման մեջ ստեղծագործական մոտեցումը հատկապես արդիականանում է:

Շատ երեխաներ՝ կախված անձնային առանձնահատկություններից, մտածողության յուրահատկությունից և սոցիալական միջավայրից՝ կենտրոնացած են ավելի շատ ոչ թե պատրաստի լուծումներ գտնելու, մտածողության կաղապարներից օգտվելու, այլ նորանոր փորձարկումների, նորը ստեղծելու ձգտման վրա: Այսպիսի երեխաներն ունեն նախադրյալներ իրենց ստեղծագործական պոտենցիալի զարգացման համար:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կրտսեր դպրոցականի համար առաջատար գործունեությունն ուսումն է, համապատասխանաբար դպրոցը՝ կարևորագույն սոցիալական ինստիտուտը երեխայի

ստեղծարարության զարգացման համար, կարող ենք վստահաբար փաստել, որ դպրոցականների ստեղծագործական ընդունակությունների, ստեղծարարության զարգացումը ժամանակակից դպրոցի առաջնային խնդիրներից է:

Այսպիսով, լայն իմաստով՝ դպրոցը, մասնավորապես՝ դպրոցական կրթությունը, այն կարևորագույն գործոններից մեկն է, որի հետ պետք է կապել ստեղծարարության զարգացման հնարավորությունները: Ասվածն առավել արդիականանում է, բնականաբար, կրտսեր դպրոցական տարիքում, քանի որ դպրոցական տարիքի համատեքստում սա այն կարևորագույն փուլն է, երբ դրվում է շատ ու շատ առանցքային որակների, այդ թվում և ստեղծարարության հիմքը, հետևաբար՝ դպրոցի սխալներն այս տարիքում կարող են ամենաքիչ կամ դժվար փոխհատուցվող լինել:

Դպրոցում ստեղծագործ մոտեցումն ուսմանը օգնում է դպրոցականին լուծել իր առջև դրված ուսումնական խնդիրները՝ իր հերթին զարգացնելով ստեղծագործական երևակայությունը, պատկերավոր-ասոցիատիվ մտածողությունը, հիշողությունը, դիտողունակությունը, ինտուիցիան, դեր է ունենում երեխայի ներաշխարհի զարգացման մեջ:

Արժանի ուշադրություն չհատկացնելով երեխայի ստեղծագործական ընդունակությունների զարգացմանը՝ ժամանակակից դպրոցը կկանգնի առավելապես «կատարող անհատներ» ստեղծելու ճանապարհին, ովքեր գիտելիքներ, հմտություններ, կարողություններ կունենան կատարողական, երբեմն միայն՝ մեխանիկական աշխատանքի համար: Իսկ հաշվի առնելով ներկա դարաշրջանի տեղեկատվական հագեցվածությունը և զարգացման միտումները՝ կարող ենք ենթադրել, որ ժամանակի հետ այսպիսի անհատների աշխատանքը կվստահվի միայն տեխնիկային: Այսպիսով, ժամանակակից դպրոցի առջև դրված է լրջագույն խնդիր՝ ստեղծագործ մտքի մարզումը, ստեղծարար անհատի կերտումը, որն անփոխարինելի կլինի ցանկացած տեխնիկական սարքի հետ մրցակցելիս:

Որպես ելակետային գաղափար մեզ համար ընդունելով հումանիստական հոգեբանության կենտրոնական մտքերից մեկը, այն է՝ բոլոր մարդկանց ի ծնե տրված ստեղծագործելու կարողությունը՝ ստեղծարարության զարգացման գործոններին, մեխանիզմներին հողվածի շրջանակներում տրվում է ոչ պակաս կարևոր, բայցևայնպես երկրորդային նշանակություն:

Դպրոցում մանկավարժների խնդիրը ստեղծարար անհատների «ստեղծումը» չէ՝ բառի բուն նշանակությամբ, այլ բոլոր երեխաներին բնածին կերպով տրված ստեղծագործական պոտենցիալի վերհանումն ու զարգացումը: Պետք է հաշվի առնել, որ հնարավոր չէ երեխային ստեղծագործական ընդունակություններ կամ ստեղծագործական մտածողություն

«սովորեցնել», բայց լիարժեքորեն հնարավոր է ստեղծել պայմաններ, որոնք կնպաստեն կամ կխոչընդոտեն ստեղծարարության զարգացմանը: Հաշվի առնելով տարիքային առանձնահատկությունները, երեխայի ակտիվ հետաքրքրասիրությունը, ստեղծագործելու ինքնաբուխ պահանջը՝ դպրոցի առաջ դրվող այս խնդիրն առավել իրատեսական է դառնում:

Ամփոփելով ասվածը՝ կարող ենք նշել, որ կրտսեր դպրոցական տարիքը ամենազգայուն փուլերից է անձի ստեղծարարության զարգացման համար, և սա հստակ պահանջներ է ներկայացնում երեխայի զարգացման սոցիալական ինստիտուտներին, ինչպես դպրոցին, այնպես էլ ընտանիքին՝ վեր հանել և զարգացնել երեխայի պոտենցիալ ընդունակությունները՝ դրա համար համապատասխան միջավայր ապահովելով:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ կարող ենք նշել, որ կրտսեր դպրոցականի ստեղծարարության զարգացման հնարավոր ուղիները բազմազան են և կապված են նրա կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտների հետ. ուսումնական գործընթացի՝ ստեղծագործական առումով հագեցված դառնալը, ստեղծարարության զարգացման ձևերի մշակումը, ծնողների և մանկավարժների՝ սեփական մտածողության կարծրատիպերի հաղթահարումը, դպրոցականի ժամանցում ստեղծարարության զարգացմանը նպաստող զբաղմունքների ներգրավումը այն միջոցներն են, որոնցով կարելի է խթանել կրտսեր դպրոցականի ստեղծարարության զարգացումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Антонов, В.** *Духовные практики: Учебное пособие*, СПб, Полус, 1998.
2. **Богоявленская, Д.** Субъект деятельности в проблематике творчества. *Вопросы психологии*, 1999, N 2, с. 35-41.
3. **Богоявленская, Д.** *Психология творческих способностей*, М., “Академия”, 2002.
4. **Дружинин, В.** *Психология общих способностей*, СПб, Питер, 2000.
5. **Кулагина, И.** *Возрастная психология*, Москва, УРАО, 1997.
6. **Мухина, В.** *Возрастная психология*, Москва, Изд. центр “Академия”, 1999.
7. **Обухова, Л.** *Возрастная психология*, Москва, Педагогическое общество России, 2004.
8. **Рубинштейн, С.** Проблема способностей и вопросы психологической теории. *Психология индивидуальных различий. Хрестоматия* / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер и В. Я. Романова, М, ЧеРо, 2000, с. 200-210.
9. *Философская энциклопедия*, 2010. Հասանելի է http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/563/